

KOSTÜMÜN TÜM SAHNE UNSURLARI İLE BİRLİKTELİĞİ VE UYGULAMA ÇÖZÜMLERİ: SANAT YAŞAMI İLE HALE EREN

Combination of the Costume with all the Stage Elements and Application Solutions:
Hale Eren with Art Life

Dr. Öğr. Üyesi. Atilla Emre KESKİN

Van Yüccüncü Yıl Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sahne Sanatları Bölümü, VAN/TÜRKİYE

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0989-121X>

ÖZET

Cumhuriyet dönemi Türk Tiyatrosu tarihine sayısız kostüm tasarımı uygulamaları ile adını yazdırmış olan Hale Eren, özellikle Şehir Tiyatroları ve Devlet Tiyatroları'nın aranan sanatçısı olarak çok sayıda ödüle de layık görülmüştür. Ağırlıklı olarak Osmanlı dönemini konu alan tarihsel oyunlar için kostüm tasarlayan Eren, opera, bale ve müzikaller için de kostüm tasarımları yapmıştır. Hale Eren'in tasarımları öncelikle titiz bir ön araştırma ve dramaturgi çalışmasından sonra oyunun anlamı ve tüm görsel unsurları birlikte hesaplanarak biçim kazanmıştır. Sanatçının kostüm tasarımı anlayışı, başta oyun metni olmak üzere, oyunun rejisi, sahne dekoru tasarımı, oyun kişisi ve o kişiyi canlandıracak olan oyuncunun özellikleri, oyunda kullanılacak olan ışığın özellikleri ve kullanılacak olan malzemenin seçimi gibi çok yönlü ve eşgüdümlü bir çalışmayı gerektirmiştir. Eren, tasarım ve uygulamalarında sanat anlayışı ve çalışma prensipleri kadar eğitimci kimliği ile de Türk Tiyatrosu uygulama alanında örnek ve yol gösterici bir sanatçı olmuştur. Bu çalışma ile sanatçının tasarım sürecini, tiyatronun diğer unsurları ile ilişkili olarak nasıl ele aldığı, aşamalarıyla kostüm tasarımı sürecinde kullandığı yöntemleri, gerçekleştirilmiş uygulamalarından örneklerle ortaya konacaktır.

Anahtar Sözcükler: Hale Eren/Kostüm Tasarımı/Sahne Tasarımı

ABSTRACT

Hale Eren, who has written her name in the history of Turkish Theater in the Republican era with her numerous costume design practices, has also been deemed worthy of many awards, especially as the sought-after performer of the City Theaters and the State Theatres. Eren, who designs costumes for historical plays mainly about the Ottoman period, has also designed costumes for opera, ballet and musicals. Hale Eren's designs were formed by calculating the meaning of the play and all its visual elements together, after a meticulous preliminary research and dramaturgy work. The costume design concept of the artist necessitated a versatile and coordinated work, especially the text of the play, the director of the play, the stage decoration design, the character of the play and the characteristics of the actor/actress who will portray that person, the characteristics of the light to be used in the play and the selection of the material to be used. Eren has been an exemplary and guiding artist in the field of Turkish Theater practice, with her educational identity as well as her understanding of art and working principles in her design and applications. With this study, how the artist handles the design process in relation to the other elements of the theater, the stages she uses in the costume design process, and examples from her realized applications will be revealed.

Key Words: Hale Eren/Costume Design/Stage Design

1. GİRİŞ

Ülkemizin yetiştirdiği çok önemli bir kostüm tasarımcısı olan Hale Eren, 1929 Yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası asker olduğu için ilk ve orta öğrenimini çeşitli illerde (Siirt, Urfa, Bursa, İstanbul) görmüştür. Lise öğrenimine Bursa Kız Lisesi'nde başlamış ve İstanbul Çamlıca Kız Lisesi'nde bitirmiştir. Bir yıl İstanbul Edebiyat Fakültesi Fransız Filoloji Bölümüne devam etmesinin ardından bu bölümü bırakıp İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne giren Eren, akademinin Garp Süsleme, Moda ve Tiyatro Kostümleri Bölümü'nden 1953 yılında mezun olmuştur.

Resim 1. Güzel Sanatlar Akademisinde.

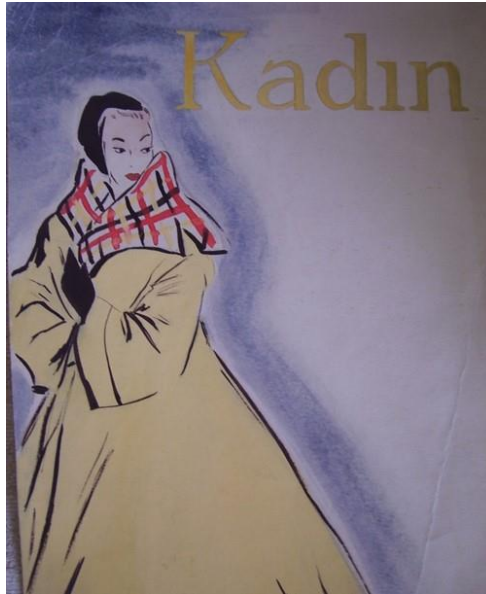
Lise mezuniyetinden Güzel Sanatlar Akademisi'ni bitirişine kadar geçen dönemde Türkiye Yayınevi'nin çıkardığı *Ev İşi* ve *Ev Kadın* dergileri ve Tan Matbaasının çıkardığı *Hanımeli* dergilerine modeller çizmiştir.

Resim 2. Kadın Dergisi

Resim 3. Kadın Dergisi

Resim 4. Kadın Dergisi.

Hale Eren, *Ev İşi*, *Hanımeli* ve *Ev Kadın* dergilerinde model çizmeye başladığı yılları anlatırken bu işe para nedeniyle girmediğini sadece tatil dönemini değerlendirmek için girdiğini anlatır. Ancak sanatçı için dergilerde çalışma süreci kendisi için iş tecrübesi kazandırması yanında o dönemin önde gelen yazarlarıyla da tanışma fırsatı vermiştir. Hale Eren, dergilere çizdiği bu çizimleri Akademiden mezun olduktan sonra beğenmeyip atmıştır. Yıllar sonra bu çizimlerle şaşırtıcı bir şekilde karşılaşan Eren'in beğenmeyerek attığı çizimler, birileri tarafından bulunarak çoğaltılmış ve desen kurslarında örnek olarak kullanılmıştır. Eren, yıllar önce çöpe attığı çizimlerini, yıllar sonra parayla satın almıştır.

1954 yılında Ankara Devlet Tiyatro ve Operası'na kostüm tasarımcısı olarak giren Eren, henüz akademiden yeni mezun ve işsizken karşılaştığı Turgut Zaim'den çok şey öğrendiğini söyler. O dönemde aynı zamanda ressam olan Turgut Zaim'in bir opera için yetiştirmesi gereken işlere yardımcı olarak görev alır. Bu görevi, hem 'büyük usta' olarak nitelendirdiği Zaim'in kostüm tarihi ve uygulamaları üzerine bilgilerinden yararlanmasına, hem de kuruma girmesine ön ayak olur. Eren, bir süre sonra, 1955 yılında Devlet Konservatuvarı'nın ilk mezunlarından olan ve aynı zamanda Devlet Tiyatro ve Opera'sında Dekor ve Kostüm tasarımcısı olarak çalışan Refik Eren ile evlenmiştir. İlerde dekor tasarımı Refik Eren'e, kostüm tasarımı ise Hale Eren'e ait olmak üzere pek çok uygulamada bir araya geleceklerdir.

Devlet Tiyatroları ve Devlet Opera Balesi'nin birbirinden ayrılma döneminde bu iki kurumdan birini seçmek zorunda kalan Hale Eren, daha çok yaratı olanağı tanıyan tiyatroyu seçer. Çünkü belli başlı klasik operaların tekrar tekrar oynandığını düşünen Eren, bu tip opera ve bale uygulamalarında yapılacak yeni yorumların eskisinin tadını vermeyeceğine inanır. Eren çiftinin tiyatroyu seçmelerinde, güçlü bir dostlukları olan Cüneyt Gökçer'in de payı büyüktür. Ancak, eşi Refik Eren ile birlikte aynı zamanda operaya da çalışırlar. Aslında opera ve tiyatro ayrıldıktan sonra dekor ve kostüm tasarımcıları iki tarafa birden çalışmaya devam ederler ve her iki kurumun çizimleri de aynı tasarımcılar tarafından yapılır. Hatta atölyeler de müşterek çalışmaktadır. Eren'e göre atölyelerin ortak çalışmasının da büyük zorlukları olur. Aynı anda hem operada hem de tiyatrodaki ağır işler konusunda çok zorlanırlar ama sonuçta üstesinden gelmeyi başarırlar. Daha sonra atölyeler de ayrılır.

Hale Eren, 1992 yılına kadar Devlet Tiyatroları'na devam eder. Bu arada Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sahne Görüntüleri Bölümü'nde, 1997-1998 yılları arasında *Sahne Kostümleri Tasarım Çizimi*, *Dekor-Kostüm Tarihi* ve *Sahne Tekniği* derslerini veren Hale Eren, kostüm tasarımcısının iyi bir eğitimden geçmesi gerektiğine inanır. Ayrıca İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuvarı'nda sanatçı öğretim görevlisi olarak çalışan Eren, aynı maddi koşullarda emeklilik olanakları sunduğundan yatay geçişle kurum değiştirir. Devlet Tiyatrosu'nda çizim yapmaya devam etmek koşuluyla geçiş yapmasına izin verilen Eren, "altmış beş yaşında emekli olma zorunluluğundan" böylece kurtulur. Ancak, hiç emekli olmamış gibi devlet tiyatrolarına çalışmaya devam eder.

Eren, Devlet Tiyatroları'nda, Devlet Opera ve Bale'lerinde 260 kadar uygulamanın kostümlerini çizmiş ve realize ettirmiştir. Bunun yanı sıra, Ankara Polis Koleji'ndeki 'Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi'

Emniyet Teşkilatı'nda çalışanların giysilerine ait müzenin eksiklerini tamamlayarak yeniden düzenlemiştir. Eren, Türk Polis Teşkilatı'nın kuruluşundan günümüze kadar olan kıyafetlerinin derlemesini yaparken, elinde olan "Osmanlı'da kuruluşundan, Cumhuriyet dönemine kadar emniyet teşkilatında çalışmış kişilerin görevleri ve kıyafetleri" hakkındaki bilgilerden ve emniyet teşkilatının verdiği dokümanlardan yararlanır. Bu çalışmayı yaparken eski Türkçe ile yazılmış kitapların tercümesi konusunda da annesi Perizat Hanım'dan yardım almıştır. Ayrıca, 1974 yılında Turizm Bakanlığı Devlet Halk Danslarının kuruluşunda on dört yörenin özgün giysilerini stilize ederek çizmiştir. Eren, çeşitli filmlere de kostüm tasarımı yapmıştır.

Resim 5. Folklor Kostüm Tasarımı Çalışması

2. İŞ DİSİPLİNİ VE SANAT ANLAYIŞI

İş hayatında, dakikliğe ve disipline çok önem veren Hale Eren, sağlığını bile ikinci plana atıp mesai saatlerinde mutlaka iş yerinde olmuştur. Elli dört yıllık sanat yaşamı boyunca bir iş günü bile rapor almayan Eren, ancak doğum iznine ayrıldığını söyler. En zor hava koşullarında bile İstanbul'un ulaşım sıkıntılarına katlanarak Anadolu yakasında, Suadiye'de yer alan evinden, batı yakasına geçtiğini anlatır. Çağdaş Türk tiyatrosunun bilinen yönetmenlerinden Ayşe Emel Mesci ise Hale Eren'in kendisinin sanat yaşamında çok önemli bir yeri olduğunu belirtir. Yönetmen, Hale Eren'in Avrupalı meslektaşlarından bile daha özverili çalıştığını ve kendisinin asistanlara gerek duymaksızın kostüm tasarımlarını ve dikiş işlerini bizzat takip ettiğini söyler. Ayşe Emel Mesci, Hale Eren'i bir hoca ve usta olarak görür. Onun, dönem incelemesi yaptıktan sonra, kendi fantezisi ve stilizasyonuna kattığı duyguyla diğer kostüm tasarımcılarından ayrıldığını söyler. Mesci, çok hasta olduğu halde hiçbir çalışmayı kaçırmayan Hale Eren'den, genç sanatçıların çok şey öğrenmesi gerektiğini düşünür (Özcan,2005).

Kostüm tasarımı ile moda tasarımcısının birbirinden ayrı iki meslek olduğunu vurgulayan Hale Eren, moda tasarımcılarının kostüm tasarımı yapmaya kalkışmalarının her zaman hezimetle sonuçlandığını vurgular. Ona göre, kostüm tasarımcısı, kolayca edinebileceği dokümanlarla bir moda tasarımı yapabilir, ama kostüm tarihini, dönemleri iyi bilmeyen bir moda tasarımcısının sahne kostümü tasarlaması çok zordur.

Sanatçı, tasarımcının iyi bir gözlemci ve belge arşivcisi olması gerektiğine inanır ve bunu yeni nesil tasarımcı adaylarına tavsiye eder. Evinde büyük dağınıklık yaratsa da her şeyden önce yaptığı işe saygı duyan ve ön plana alan Eren, günlük gazetelerden veya belli zamanlarda çıkan dergilerden ilerde işine yarayabileceğini düşündüğü resimleri keserek saklar. Zaman zaman bu belgelerin çok işe yaradığını söyleyen Eren, örneğin toplumların çeşitli kesimlerinin sahip oldukları düşüncelere göre farklı giyim tarzları olabileceğini bu şekilde gözlemlemiştir.

Hale Eren bir sahne kostümünde açıklık, çıplaklık ve müstehcenlik üzerine de görüşlerini belirtir. Sahne kostümünün, estetik ölçüleri aşmayacak bir açıklıkla tasarlanması gerektiğini düşünür ve bu bakımdan aşırıya kaçılmasını "müstehcenlik" yaratacağı için eleştirir. Eren, bu düşüncesinin tutuculukla değerlendirilmemesini isteyerek, ölçünün iyi tutturulması gerektiğinin altını çizerek. Ona göre ölçülü çıplaklık, yerine göre çok nezih bir etki yaratacaktır. Sahnede kostümün yalnızca açık-saçıklık açısından değil her bakımdan estetik olması gerektiğine inanan sanatçı, "estetik olmanın" birçok kez yanlış anlaşıldığını söyler. Gösterilen ne olursa olsun, sanatsal açıdan etkili olması gerektiğini düşünen Eren, tasarım yaparken, kostümün dekor ile uyumuna, rol kişisi ile uyumuna ve özellikle oyuncu ile uyumuna çok dikkat ettiğini vurgular. Bu bakımdan silüete çok önem veren Eren, kostüm tasarlarırken oyuncunun fiziğini de göz önüne almasının, tasarımını her zaman başarılı kıldığına inanır. Oyuncunun beden yapısını,

yürüyüşünü, hareketlerini gözlemleyen Eren, diğer açılardan da estetik dengesini oturtmaya çalıştığı kostümü, oyuncunun nasıl taşıyıp taşımadığını mercek altına alır.

Sanatçı için iyi ya da kötü, beğendiği ya da beğenmediği oyun ayırımı yoktur. Çalışma prensibi olarak hepsine aynı özeni göstermiştir. Uygulama sırasında yönetmen ile mümkün olduğunca uyumlu çalışmaya gayret etmiştir. Kendisine göre çirkin, ama yönetmenin yorumu açısından doğru olan birkaç kostüm tasarladığını kabul eden Eren, ancak yorumu da yanlış olan bir çalışma asla yapmamıştır.

Hale Eren, yaptığı çalışmalara ait belgeleri çok iyi koruyarak, aynı temsilin yeniden oynanması sırasında kolayca ulaşılabilesini sağlar. Ayrıca, bir gösteri sırasında birçok kostüm değiştirecek olan oyuncuların da iyi bir organizasyonla işlerini kolaylaştırır ve kostüm değişimlerinde sıkıntı yaşamamaları için sahnelerle göre gerekli sıralamanın yer aldığı listelerin oluşturulmasına yardımcı olur.

Hale Eren, kostüm tasarımının değerinin ve öneminin toplumda hatta tiyatrodaki bile tam olarak anlaşılmadığı bir dönemde sanatına saygı duyan bir tasarımcı olarak bazı ilklere de imza atmıştır.

Ünlü oyuncu Müşfik Kenter, Hale Eren ile elli yıldır tanıştıklarını belirtirken, kendisinin tam bir kostüm tasarımcısı olduğunu savunur. Üretken ve değerli bir sanatçı ile çalışmanın fark yarattığını belirtir. “Kostüm oyuncunun tavrını etkiler, atmosferi tamamlar” diyerek sözlerine devam eder. Kenter, Eren’in araştırmacı ve özenli bir sanatçı olduğunun altını çizerek (Özcan,2005). Kendi çalışmalarında mümkün olduğunca dramaturgi raporlarından yararlanan ve birçok kez kendince oyunun dramaturgisini yapan Eren, tasarımcı yetiştiren eğitim kurumlarının dramaturgi çalışmalarına yer vermesi gerektiğinin altını çizerek. Dramaturgi çalışmasının, tasarım sırasında yol gösterici olduğuna ve çok işe yaradığına inanan sanatçı, görev aldığı eğitim kurumlarında bunun gerçekleşmesi için öncülük eder. Ayrıca bazı üniversiteleri, öğrencilerini kostüm tarihi, malzeme bilgisi, desen ve model çizimi gibi konularda iyi eğitmediği yönünde eleştirerek, bu mezunların çizdikleri modelleri terziye anlatamayacak kadar eksik olduklarını düşünür. Üniversite öğretim görevlisi olarak Hale Eren, kendi eğitim sisteminin diğer akademisyenlerden farklı olduğunu savunur. Örneğin, öğrencileri çalışma yapılan merkezlere götürerek gözlem yaptırmak, böylece malzemenin nasıl kullanıldığını da yerinde göstermek bunlardan biridir. Onun öğrencisi, mutlaka yüksek not alır. Çünkü verdiği ödevi başından sonuna kadar takip eder ve en iyisi olana dek hatalı olan yerleri düzelttirir. Böylece ortaya kusursuz bir çalışma çıkar ve doğal olarak yüksek notu hak eder.

Hale Eren yaptığı kostüm çalışmalarında ne kostümü olursa olsun mutlaka estetik görünmesine önem verdiğini özellikle vurgular. Üzerinde sıkça durduğu gibi “estetik” olanla “şık” olanın karıştırıldığını düşünen Eren, tasarımlarında gizli bir estetik aradığını söyler. Bu da bazen ışık yardımıyla olabilmektedir.

Eren’e göre kostüm tasarlarken, sanatçı mutlaka tarihsel kaynaklardan yararlanmalı, ancak aynı zamanda da stilede edebilmelidir. Kitaplardan önce, arşivlere, tarihi belgelere ve müzelere başvuran Eren, Muhsin Ertuğrul’un hazırlamış olduğu bir izin belgesiyle Topkapı Sarayı’nın arşiv dairesine istediği zaman girerek yararlanma şansı yakalamıştır.

Kostüm tasarımında, “stilize etmek” ve “modernize etmek” kavramlarının sıklıkla birbirine karıştırıldığından yakınan sanatçı, moda tasarımcılarının eski kostümlerden yararlanarak yeni bir tasarım ortaya koymalarının, tiyatrodaki anlayışa hizmet etmediğini söyler. Stilize etmek adı altında yapılan bir takım çalışmaların yozlaştırılmış olduğunu düşünür.

Hale Eren, kostüm tasarımlarını başından sahneye çıkış aşamasına kadar tüm detaylarıyla uygulama aşamalarını takip eder. Detaylar onun için çok önemlidir. Bir başkasının aynı özeni göstereceğinden emin olamayan sanatçı, kostüm tasarımında ekip çalışmasına inanmaz. Ekip çalışmasında her elemanın bağımsız olarak çalışması gerektiğini söyleyen Eren, tüm detaylarıyla özenerek ele aldığı kreasyonuna başkası tarafından müdahale edilmesine izin vermez. Herkesin tarzının farklı olduğunu belirten Eren, kendisine karışılmasına izin vermediği gibi kendisi de diğer tasarımcılara karışmaz.

Sanatçı, kostüm tasarımcısının mutlaka dikişten anlaması gerektiğini her fırsatta dile getirir. Kendisi de çok iyi bıçkı dikiş bilen Eren, bu bakımdan yetkin olmayan bir tasarımcının, tasarımını terziye uygulatmakta sorunlar yaşadığına ve terzinin ortaya koyacağı sonuca katlanmak zorunda kaldığına birçok kez tanık olmuştur. Burada tasarımcının bıçkı dikiş yapması gerekmediğini, hiç değilse işten anlaması gerektiğini ısrarla söyler. Aynı şekilde terzilerin de kalıp çıkarmak konusunda uzman olmaları gerektiğinin altını çizen Eren, Cüneyt Gökçer’in idaresi altındayken kendisinin torpilli terzilerin işe alınmasına asla izin vermediğini ve Devlet Tiyatrosu’nun terzilerini yıllarca kendisinin seçtiğini anlatır.

Eren'in kostüm tasarımlarında dikkat ettiği detaylar arasında, kostümün uzun ömürlü olması ve tekrar tekrar kullanılmaya elverişli dayanıklılıkta, kolaylıkla yıpranmaması da vardır. Kostüm uygulamaları yapılırken tasarımcının bu detayları görmesi gerektiğine inanır. Atölye terzileri verilen tasarımı sadece uygular. Kostüm tasarımcısı ise sonrasını da düşünerek hareket etmek zorundadır. Kostümlerin hangi durumlarda yıpranıp yıpranmayacağını teknik bazı bilgileri gerektirdiğini belirten Eren, eğitim kurumlarında aynı şekilde bu bakımdan da eğitim verilmesi gerektiğini söyler.

Hale Eren, bir kostüm tasarımcısı olarak çalışmaya başlamadan önce, -her ne kadar uygulama sırasında sanatçının bağımsız hareket etmesi gerektiğini savunsa da- ekibin, oyunun temel düşüncesine göre ortak hareket etmeleri gerektiğine inanır. Buna göre, çalışmalar başlamadan önce bütün ekip, yazarın oyunda vermek istediği düşünceyi anlamak ve buna göre hareket etmek yolunda işbirliği sağlamalıdır. Eren, çalışmalar başladıktan sonra da kimin ne yaptığını gözlem altına alır. Böylece kostüm tasarımının, sözelimi dekor tasarımına ters düşmemesini sağlar. Sanatçı, daha önce gösterilmiş bir oyuna ilişkin fotoğraflardan yola çıkılarak kopya edilen sahne tasarımına şiddetle karşı çıkar ve başarılı bir yönetmenin bu gibi eğilimler göstermemesi gerektiğine inanır. Yönetmenlerin bazen, başka oyunlar için yapılan kostümlerin diğer oyunlarda kullanılmasına önayak olabildiklerini iddia eden Eren, böyle bir tutumu kostüm tasarımcısının kendi isteğiyle sergilemesinin ancak o kostüm tasarımcısını ilgilendiren bir durum olduğunu ve dayatma içermediğini söyler. Burada önemli olan yönetmenin böyle bir dayatmada bulunmaması gerektiğidir. Hale Eren, kimsenin kendisine böyle bir çalışma yaptıramayacağını vurgular.

Tarihi oyunlar ve özellikle Osmanlı dönemi oyunları için tasarladığı kostümlerin antika değeri olduğunu ve müzeye konması gerekirken heba edildiğini anlatan Eren, daha sonra bu kostümleri bölge tiyatrolarında parçalanmış olarak bulur. Sanatçı, büyük emeklerle hazırladığı kostümlerinin bu şekilde ziyan edilmesi karşısında üzüntülerini dile getirir.

3. KOSTÜM TASARIMI-METİN İLİŞKİSİNE BAKIŞI

Öz ve biçim açısından bir tiyatro yapıtını kolaylıkla anlayabilecek düzeyde olması gereken kostüm tasarımcısı, bir yapıtın dilini, dramaturjik yapısını inceleyerek içerdikleri anlamları kolayca çıkartabilmelidir. Bu anlamları da hem yazılı hem de sözlü bir şekilde aktararak kendi dramaturgi çalışmasını oluşturmaktadır. Kostüm tasarımcısı yönetmenle yapılan görüşmeye katılmadan önce, kostüm sayısı, kostüm değişiklikleri, hangi sahnelerde ne tür kostüm, aksesuar vb. kullanacağını dökümü, oyundaki karakterlerin dekor içindeki giriş çıkış sıraları gibi bilgilere sahip olmalıdır. Hale Eren, çalıştığı oyunun kostüm tasarımını yaparken kendisinin özellikle dramaturgi çalışması yaptığını, ayrıca oyunda çalışan dramaturglardan da yararlandığını ve bu çalışmanın çok önemli olduğunu vurgular. Eren, emin olmamakla beraber dramaturgi çalışmasından sonra tasarım yapan ilk kostüm tasarımcısının kendisi olduğunu söyler.

Sanatçı, yazarların parantez içi yönlendirmelerini bir kostüm tasarımcısı olarak çok dikkate aldığını belirterek, tasarımcının bu parantez içi açıklamalarına sadık kalması gerektiğini düşünür. Eren, yönetmenlerin, yazarın biçiminin dışına fazlasıyla çıkarak oyunu yeniden yorumlamalarına karşıdır. Çünkü birçok kez bu gibi yorumların, oyunun özünü de zedelediğine tanık olmuştur. Bu gibi durumlarda yazarların, oyunlarına sahip çıkmaları gerektiğini söyleyen Eren, bazı yazarların oyununun sahnelenmesiyle elde edeceği geliri düşünerek, bazılarının da yumuşak yüzlü olmalarından yönetmene fırsat tanıdıklarını belirtir. Ancak bir keresinde de yönetmen tarafından oyunu çok farklı yorumlanan bir yazarın, itirazı üzerine tüm çalışmaların durdurulduğunu anlatır.

Hale Eren, bir tasarımcı olarak okuduğu metni ya da izlediği her görsel veriyi tasarımcı yönüyle yeniden oluşturur. Metinlerde yer alan tasvirlerden ya da kahramanların özelliklerinden yola çıkarak, okuma sırasında kahramanı hayalinde giydiren Eren, böylece çalışmalarında güçlük yaşamadığını söyler. Oyun metinlerini ya da librettolarını mutlaka her satırın alt metnini düşünerek ince ayrıntılı olarak okuyan Hale Eren, kostüm tasarımcısının bu sayede yaptığı işin arkasında durabileceğini ve bunun da tasarımcıyı daha güçlü kılacağını savunur.

4. KOSTÜM TASARIMI-YÖNETMEN İLİŞKİSİNE BAKIŞI

Hale Eren, yönetmenle kurulan ilişkiye önem verir. Tasarımlarının başarısız bir reji tarafından harcanmasına son derece üzülen sanatçı, tasarımcı ve yönetmen arasında bir bütün olması gerektiğini söyler. Sanatçı, yönetmen-tasarımcı ilişkisi üzerine düşüncelerini paylaşırken, yönetmenle oyunun yorumu üzerine anlaştıktan sonra yapacağı tasarım üzerinde pazarlığa asla izin vermediğini söyler. Eren, buradan

bakıldığında yaptığı işe güvenen bir sanatçıdır. Hale Eren, yabancı yönetmenlerle de otuz kadar oyun çalışmıştır. Çalıştığı yabancı yönetmenlerin, ilk başta mutlaka sahne trafiği ile birlikte kostüm planı da çıkardıklarına tanık olmuştur.

Eren, bir oyunun rol kişisi tarihte yaşamış gerçek kişilik ise kostümün o dönemin giyim alışkanlıklarına göre tasarlanması gerektiğine inanır. Sözelimi Osmanlı padişahlarından herhangi biri için yapılacak kostüm yorumunda dönemin kuralları ile biçimlenmiş çizgilerin dışına çıkılmaması gerektiğini belirtir. Bu da sanatçının gerçekçi bir anlayış sergilediğini gösterir. Ayrıca kostüm tasarımcısının doğru yönlendirme ile yönetmeni bile etkileyebileceğine inanan Eren, başarılı yönetmenlerle çalışmanın oyuna ve tasarımcının başarısına çok katkı sağladığını düşünür. İlk defa sahne alacak bir oyunun sonraki yıllardaki başarısının ilk temsile bağlı olduğunu belirten Eren, kendisi için de bu gibi oyunların özel bir anlam taşıdığını ifade eder. İlk kez sahnelenecek bir oyun için çalışırken daha çok heyecanlandığını söyleyen sanatçı, bu şekilde çok oyun yaptığını ve sağladığı başarıdan dolayı da aranan bir tasarımcı olduğunu anlatır.

Resim 6. III.Selim oyunu 1957-58

Hale Eren, bazı rejisörlerin kendi esin kaynakları olan fotoğrafları tasarımcıyı da yönlendirmek amacıyla paylaştıklarını hatta tasarımcıdan bu fotoğraflardaki nesneleri ya da kostümleri kopyalamalarını istediklerini söyler. Çok başarılı tasarımlar için veya yazarın özel isteği üzerine zorunlu olarak yapılması gereken durumlar varsa da “asıl tasarımcının” imzasının kullanılması gerektiğini söyler. Dolayısıyla tasarımın kaynağının mutlaka araştırılıp bulunması gerekir.

Hale Eren, uzun sanat yaşamı içinde birlikte görev aldığı yönetmenler hakkında bir takım özel düşüncelere sahip olmuştur. Bugüne kadar hep iyi yönetmenlerle çalışma şansına eriştiğini söyleyen Eren, yönetmenlere düşüncelerini kabul ettirmiş ve sorun yaşamamıştır. Özellikle Cüneyt Gökçer ve Şahap Akalın’la rahat çalıştığını ifade eden Eren, Ayşe Emel Mesci’yi de oldukça beğenir.

Resim 7. Damdaki Kemancı oyunu 1969

5. KOSTÜM TASARIMI -DEKOR İLİŞKİSİNE BAKIŞI

Bir oyunun sahnelenmesinde, görsel açıdan seyirciyi etkisi altına alan dekor ve kostümün uyumu vazgeçilmez bir kuraldır. Kostüm ve dekorun aynı tasarımı yakalaması için dekoratör ve kostüm tasarımcısının birlikte çalışması gerekmektedir. Ona göre dekor ve kostüm tasarımını aynı kişi yapacaksa uyumu yakalamak daha kolay olacaktır. Oyunun genel atmosferi bir renk üzerine kurulabilir ya da özel renkler çeşitli sahneler için kullanılabilir. Dekor ve kostüm renklerini oluşturmanın üç yolu vardır. İlki açık renkli kostümlerin gerisinde dekor daha karanlık olabilir; ikincisi koyu renkli kostümlere karşılık dekor daha aydınlık tasarlanabilir; üçüncüsü ise sahnelerin ışık tasarımı koyu renge yakın olduğunda, renk, oyuncuyu dekordan ayırmak için kullanılabilir. Böylece koyu ışık altındaki oyuncunun görülebilmesi sağlanacaktır. Eğer dekor ve kostüm renkleri birbirine benzerse oyuncu arka planın içine karışır. Bu durum, bazen yönetmen tarafından istenen bir yorum olabilir.

Dekor tasarımcısının sahnedeki dekor elemanlarını detaylandırarak yapması kostümleri iyi bir şekilde ya da aksi yönde etkileyebilir. Dekor ayrıntılı ve yoğunsa kostüm tasarımındaki yaklaşım da “oyuncuyu hareketli olan arka plandan koparmak” olmalıdır. Hem dekorun hem kostümün çok fazla detayla boğulması da doğal olarak seyircinin algılamasını olumsuz etkileyecektir.

Hale Eren, dekor tasarımcısı ile kostüm tasarımcısının genel görsel etkiyi oluşturacak şekilde birlikte çalışmasını savunur. Dekoratörün, kostüm tasarımcısının da yer aldığı toplantıda yönetmenle birlikte kararlaştırılan üsluba uygun tasarım yapması gerektiğinin altını çizer. Yorumun klasik, modern veya stilize olup olmayacağına göre ortak hareket edilmesini zorunlu görür. Dekor planı ile ilgilenmediğini söyleyen sanatçı, dekor aksesuarlarının renkleri belirlenirken kostümlerin göz önünde bulundurulmasını gerekli görür.

Resim 8. Fatih oyunu 1973

Bazı oyunlarda dekor parçalarına ait renklerin seçiminde kararın kendisine bırakılmasından son derece hoşnut olan Eren, dekorun rengi konusunda yalınlıktan yanadır. Fazla renkli oyun dekorunun önünde kullanılan kostümlerin yok olacağına dikkat çeker. Eren, böyle bir durum söz konusu olduğunda, profesyonelce kullanılacak ışık yardımıyla dekor ile kostümün birbirinden ayrılabilirliğini belirtir. Eren, dekor ve kostümlerde kullanılacak renk yoğunluğunun, her iki unsurun birbirlerinin önüne geçmeyecekleri şekilde ayarlanması gerektiğini tekrarlar. Hale Eren bu konuda eşi Refik Eren'in dekor çalışmalarını beğendiğini vurgular.

6. KOSTÜM TASARIMI - OYUNCU İLİŞKİSİNE BAKIŞI

Kostüm, oyuncunun fiziksel varlığını kullanırken gösterinin sergilenmesini de sağlar. Kıyafetin varlığı ile oyuncu, sahnedeki karakteri netleştirerek ortak bir bilince yönelmeyi sağlamış olur. Kıyafetin vurgulamış olduğu karakter, oyuncunun hareketleri ve sözleriyle bir kez daha yaratılır. Hale Eren oyuncu ile oyun kişisi arasındaki ilişkiden de yararlandığını ve kostüm tasarımı yaparken tasarımcının çok yönlü olması

gerektiğini söyler. Ayrıca, oyuncunun fizik yapısını oldukça önemseyen Eren, her kostümün, her bedene uymayacağını, oyuncunun kilosu, boyu, duruşu, hareket özelliklerine göre değişeceğini, kostümün bunlar göz önüne alınarak uygulanması gerektiğini söyler. Kostüm, yine aynı etkiyi verecek şekilde, oyuncunun bu özelliklerine göre düzenlenir. Bunun için oyuncuların yakın gözlem altına alan Hale Eren, onları çok iyi tanımakla beraber yine de ufak tefek aksaklıklar olabileceğini, bunların da yine iyi biçki-dikiş bilmenin verdiği ustalıklarla çarçabuk halledilebileceğini söyler. Oyuncunun sahne üzerindeki hareketlerinden ve rol gereği alacağı pozisyonlardan kaynaklanacak sorunları görebilmek için tasarımcının mutlaka provalara katılması gerektiğinin altını çizer.

Hale Eren, kostüm tasarımını uygularken gerçek yaşamdaki giysi kalıplarını alır, bunları sahnede oyuncunun rahatça kullanabileceği ölçülere göre düzenleyip görüntüyü bozmayacak şekilde uygular. Böylece oyuncuya rahat hareket olanağı verir ve dönemi de doğru yansıtır. Sanatçı, kastı olan rollerde de aynı titizlikle çalışarak her bir oyuncunun fiziksel özelliklerine uygun tasarımlar yapar. Çalışmanın bu kısmı da Eren açısından titiz bir süreçtir. Fiziksel özellikleri birbirine ne kadar zıt olsa da bazen yalnızca aynı kostümün beden ölçülerinde değişiklik yoluna giden sanatçı, bazen de iki oyuncu arasında öylesine ayrılıklar görür ki renkleri dahi değiştirir. Oyuncunun sahnedeki duruş ve hareketlerini gözlemlerken aynı fiziksel özelliklere sahip oyuncuların kostümleri farklı taşıdıklarına tanık olur. Hale Eren, uzun eteklerde genellikle sorun olmadığını ama özellikle diz üstü veya dizin hemen altındaki etek boylarının, oyuncunun kostümü taşıma şekline göre sorun çıkardığını anlatır.

Resim 9. Üç Kuruşluk Opera müzikal oyunu 1987

Yapılan kostümün oyuncu tarafından doğru tavırla kullanılmasının, oyuncunun kostümü taşımasının önemini vurgulayan sanatçı, oyuncunun rolünün gerektirdiği sosyal statüye göre doğru tavır takınması gerektiğini hatırlatır. Yalnızca sosyal statüye uygun kostüm giyilmesinin o rolü vermeye yeterli olmayacağını altını çizen Eren, oyuncunun rolüne uygun olarak biçilmiş kostümünün hakkını vermesini ister.

Sanat anlayışına göre estetik olmak koşuluyla açıklığa yer verilebileceğini tekrarlayan Eren, oyuncunun çıplaklığına karşı net bir tavır koyar. Aşırı çıplaklığın her şeyden önce Türk geleneklerine aykırı olduğunu düşünerek karşı çıkan Eren, bunu aynı zamanda da estetik bakımından çirkin bulur. Müstehcenliğin yalnızca giyim bakımından çıplaklıkla değil, bazen de oyuncunun tavır ve davranışlarıyla sergilenmesini kınar. Eren, bu gibi durumların nasıl olup da denetlenerek sansür edilmediğini anlayamaz.

Hale Eren, kostüm tasarımcılarının sık sık karşılaştığı sorunlardan birinin de oyuncu kaprisi olduğunu söyler. Oyuncunun kostümünü sevmesini önemseyen gibi uygulaması bitmiş bir kostümün oyuncu kaprisi nedeniyle değiştirilmesini de doğru bulmaz. Böyle durumların yaşanmasına da asla izin vermez.

Kostüm tasarımında oyundaki tüm rollerin kendisi için aynı değerde önemli olduğunu vurgulayan sanatçı, bütün rol kişilerinin kostümlerini aynı titizlikle tasarladığını söyler. Oyuncunun rolü sahnede bir dakika durmasını gerektiriyor olsa bile onun kostümü de aynı özenle ele alınmalıdır.

Kostüm tasarımcısı- oyuncu ilişkisi çok önemlidir. Hale Eren, özellikle yaptığı uygulamalarda oyuncuya oyun sırasında kostümü kullandıkça rahatlık, kolaylık, sağlayacak ama estetiği bozmayacak işlevsel bir kostüm tasarımı yapmaya özen gösterir. Sanatçı bazen aynı oyun ikinci kez sahnelendiğinde, kostüm tasarımlarında yorum değişikliğine gitmiştir. Bu gibi durumlarda önceden giydikleri ve alışkın oldukları kostümleri giymek isteyen oyuncularla zor anlar yaşadıklarını anlatır.

Resim 10. IV.Murat oyunu 1970

7. KOSTÜM TASARIMI - MALZEME İLİŞKİSİNE BAKIŞI

Hale Eren, renk ve malzeme bilgisine sahip olmanın kostüm tasarımcısı için çok önemli olduğunu, yorum açısından gerekli olan renkler dışında ayrıca karakterin psikolojik yapısı yansıtılırken de renklerin doğru seçilmesi gerektiğini vurgular. Bunun için de çok iyi karakter analizi yapılmalı, rol kişinin psikolojik ve sosyolojik durumunun iyice analiz edilmesi gerekmektedir.

Eren, kostüm tasarımında kullanacağı malzemeye çok önem verdiğini ve bunu çizim aşamasından itibaren düşündüğünü belirtir. Çizim yapmadan önce kafasında geliştirdiği tasarım için kullanılması gereken malzemeyi bulma yoluna giden Eren, malzemesini bulamayacağı bir tasarım yapmaz. Çünkü her malzeme ile aynı etki sağlanamayacağı gibi emekler de boşa gidecektir. Bu nedenle öğrencilerinin de malzemelerini temin edemeyecekleri tasarımlar yapmalarına izin vermemiştir.

Malzeme seçiminde, pahalıya kaçmanın çalışmayı başarılı kılacağı düşüncesine katılmayan Eren, özellikle ucuz malzeme seçmeye özen gösterdiğini ve ucuz malzemelerle çok başarılı işler yaptığını anlatır. Önemli olanın aynı etkiyi vermek olduğunu düşünen sanatçı, bazen orijinal malzemenin hem kostümün oluşturulması aşamasında zorluklar çıkarabildiğini, hem oyuncunun davranışlarını kısıtlayarak rahatsız edebildiğini, hem de dayanıksız ve kullanışsız olabildiğini söyler. Malzemeyi ucuza temin etmekteki en büyük amacı esasında devlet ve kurum bütçesini tasarruflu kullanmak olan sanatçının önceden tespit ettiği ve alışveriş yaptığı mağazalar bellidir.

Yapım ve kullanım aşamalarında zorluk yaratacak malzemelere alternatif çözümler üreten Eren, zırh yaparken geliştirdiği çözümden örnek verir. Kalıbının çıkarılması maddi bakımdan külfet olan ve aynı zamanda da çok yorucu bir süreci gerektiren zırh yapımına, kendince formüller üreten Eren, kartonpiyerden yaptığı zırhların, oyuncu tarafından da rahatça kullanıldığına dikkat çeker. Sanatçı için önemli olan aynı görsel estetik etkiyi sağlamaktır.

Hale Eren, malzeme seçerken malzemenin rengi ve kalitesi gibi detaylarda çok titiz davrandığı gibi kostümlerin dikiminde de oldukça özenlidir. Sanatçı, en küçük teknik hataların bile derhal onarılmasını isteyerek yaptığı işe olan saygısını bir kez daha gösterir. Bunun için terzi seçiminin çok önemli olduğunu bir kez daha altını çizer. Ancak günümüzde hazır giyim sektörünün hız kazanması ile birlikte nitelikli terzilerin yok olmaya başlaması sıkıntılı bir durum olarak sanatçıyı kaygılandırır.

Resim 11. Sersem Kocanın Kurnaz Karısı 1991

Eren, dikilecek kostüm için mutlaka kalıp çıkarttırır ve bu kalıba göre modeli uygulattırır. Her terziye güvenmediği için terzinin yapacağı ilk veya ikinci provada mutlaka bulunur ve kostüm onun onayından geçmeden tamamlanamaz. Bu yüzden kostüm son aşamaya kadar küçük teyellerle dikili olarak bekler. Çünkü kostümler terzihanede durduğu gibi durmadığından, oyuncuların üzerindeyken fark edilen kusurların düzeltilmesi gerekir. Eren, birçok kez kostümlerin kalıplarını da kendisi çıkararak terzilerin eline vermiştir. Eren, kendi hazırladığı kalıplar sayesinde hem az kumaş harcandığını, hem dikişinin pratik olduğunu, hem de giysinin sahnede güzel durduğunu söyler.

Hale Eren, kostüm tasarımcısının mutlaka biçki-dikişten anlaması gerektiğini ısrarla belirtirken, ancak bu şekilde terzinin yönlendirilebileceğine inanır. Eren, dikişten anlamayan tasarımcının terziye esir düşeceğini belirterek, kendisi dikiş biliyor olmasına rağmen, birçok kez olumsuzluklarla karşılaştığını anlatır.

8. KOSTÜM TASARIMI - IŞIK İLİŞKİSİNE BAKIŞI

Hale Eren ışıklandırma yoluyla kostümlerde farklı etkiler yaratmanın mümkün olduğuna inanır. Ayrıca, kostüm tasarlarken, kullanılacak olan ışığın türünü de hesaba katan sanatçı, her ışıkçının tarzının farklı olduğunu söyler. Son dönemlerde çok iyi ışık tasarımcılarının yetiştiğini belirten Eren, sürekli kendini geliştiren sanatçı duyarlılığıyla bu ışıkçıların çalışmalarını takip ederek tecrübe kazanır. İyi bir ışık tasarımının kostümleri yapılan tasarımdan daha başarılı bir hale getirebileceğine inanır. Eren, aynı zamanda ışık tasarımcısı ile kostüm tasarımcısının dil birliği içinde olması gerektiğini söyler. Işık uygulamasında son anda yapılacak sürpriz değişikliklerden hoşlanmayan Hale Eren, ışık tasarımcısının böylesi değişiklikleri önceden kostüm tasarımcısına bildirmesi gerektiğini söyler.

Sanatçı, kostümün bütünlüğünü sağlayan yüz ifadesi ve makyajın, çok önemli olduğunu söylerken sahne üzerinde yanlış açılardan verilen ışığın oyuncunun mimiklerini öldürebileceğini ya da seyirci üzerinde farklı etkiler yaratacağını belirtir. Hale Eren, ışık tasarımcısının işine karışmayı çok sevmez. Işık tasarımcısının da kendi işine karışmasına izin vermez. Yine de ışığın kostümde yaratacağı olası olumsuz etkiler için kaygılanmaktan kendini alamaz.

9. SONUÇ

Hale Eren'in tasarımları kapsamlı bir araştırma, değerlendirme ve dramaturgi çalışmasının ürünleri olmuştur. Onun kostüm tasarımları oyunun tüm görsel unsurları göz önünde bulundurularak hesaplanmış ve biçim kazanmıştır. Örneğin oyunda kullanılacak kostümlerin dekor içinde kaybolmaması, kullanılacak renk yoğunluklarının kostüm ve dekor unsurlarının birbirlerinin önüne geçmemesi gerektiği gibi detaylar sanatçı için önemli olmuştur. Oyunun atmosferini tamamlama, oyun kişilerini tanııtma ve oyuncunun tavır geliştirmesinde çok önemli bir unsur olan kostüm tasarımı Eren için çok iyi bir malzeme bilgisi gerektirir. Sanatçı, kostüm ve aksesuar uygulamaları için çoğu kez ucuz malzemelerin daha iyi sonuçlar verdiğini görmüş, değişik bir takım malzemeler yardımıyla pratik çözümler elde etmiştir. Ayrıca bu konuda devlet bütçesini koruyan bir anlayışa sahip olmuştur. Ona göre kostüm tasarımcısı dramaturgi ve rejî ışığında eskizlerini hazırlarken, uygulamada kullanılacak malzemelerin özelliklerini belirlemelidir. Kumaşın cinsi, dokusu gibi detayların pratikte karşılığı olmalıdır. Eren, kostüm tasarımcısının aynı zamanda çok iyi kalıp

ve dikiş bilgisine sahip olması gerektiğinin ve tasarım sürecinin her aşamasında yer alması gerektiğinin altını çizmektedir. Oyuncu ve kostüm ilişkisine önem veren sanatçı, büyük küçük rol ayrımı yapmadan tüm oyun kişilerine aynı özenle kostüm tasarlarken, kostümlerini oyuncuların fiziksel özellikleri, kullanım kolaylığı gibi detayları da göz önüne alarak tasarlamıştır. Hale Eren, tasarım ve uygulamalarında izlediği yöntemler kadar eğitimci kimliği ile de Türk Tiyatrosu uygulama alanında örnek ve yol gösterici olmuştur. Bu çalışma ile sanatçının tasarım sürecini, tiyatronun diğer unsurları ile ilişkili olarak nasıl ele aldığı, aşamalarıyla kostüm tasarımı sürecinde kullandığı yöntemleri, gerçekleştirilmiş uygulamalarından örneklerle ortaya konmuştur.

KAYNAK

KESKİN Atilla Emre, Hale EREN ile yapılan röportaj, İstanbul- İzmir, 2006.

KESKİN Atilla Emre, Yaşamı, Sanatı ve Kostüm Tasarımı Uygulamalarıyla Hale Eren, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006, İzmir

ÖZCAN Sinem, T.R.T.'ye hazırlanan Refik-Hale Eren konulu program için yapılan röportajlar, Ayşe Emel Mesci ile yapılan görüşme, İstanbul, 2005.

ÖZCAN Sinem, T.R.T.'ye hazırlanan Refik-Hale Eren konulu program için yapılan röportajlar, Müşfik Kenter ile yapılan görüşme, İstanbul, 2005.